

Ірина Грабовська¹

Суб'єктивація versus масовізація українського соціуму

Вступ

Постановка проблеми. У сучасному українознавчому дискурсі вже є установленю характеристика України як постколоніальної, посттоталітарної та постгеноцидної спільноти. На жаль, мусимо визнати, що і по 30 роках відновленої української незалежності наведені вище характеристики все ще мають підстави для того, щоб вважати їх актуальними для країни, хоча українці як нація і держава за цей час зробили багато для подолання «пост-» дійсності. Особливо процеси «самоочищення» від советського спадку прискорились останнім часом внаслідок, на жаль, віроломного нападу путінської неоімперії Кремля на незалежну державу Україна. І все ж ще і до цього часу саме «пост-» реальність, особливо постколоніалізм, є однією із найбільших небезпек і загроз для безповоротності процесу повного унезалежнення України та утвердження її справжньої самостійності², або, інакше кажучи, утвердження її історичної суб'єктності.

Під суб'єктністю певної країни розуміємо таку «...якість соціального буття країни, коли остання стає не об'єктом впливу «сильних світу цього», а зусиллями власної політичної, наукової, художньої й релігійної еліти конструює своє цивілізаційне майбутнє, спосіб життя, усвідомлює власні, а не нав'язані ззовні цінності та формулює справжні національні інтереси.

¹ Науково-дослідний інститут українознавства, Україна, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7416-9541>, e-mail: grabovskai@ukr.net.

² М.І. Обушні, *Konfliktyzatsiia kulturno-istorychnoho prostoru ukrainstva v umovakh suchasnykh zahroz: monohrafiia* [Conflictization of the cultural and historical space of Ukrainians in terms of modern threats: a monograph]. Kyiv 2021.

Таке конструювання й усвідомлення, яке здійснюється елітою країни – чинник автентичності цивілізаційної суб'єктності, а тому її дієвості»³.

Варто погодитись із твердженням українських дослідників про те, що реальність в Україні має свої особливості, відрізняючи її як країну «пост-» від інших держав, спільнот і націй, які не мають такого досвіду, чи вже подолали його, ставши повносправними суб'єктами історичного процесу і власної долі.

Страх, який паралізував довгі роки колоніальної залежності життєздатність і креативність української нації, вироблявся цілеспрямовано колонізатором – Російською імперією на різних стадіях її існування включно із теперішнім періодом путінізму. За одним із філософів, який «розбудив» нову епоху, С. Кіркегором, страх є гріхом, а гріх – це неприємність свободи. І суспільству, яке почало вириватись із лабетів страху, так само важко було тридцять років тому взяти на себе відповідальність за власне вільне життя, як і окремій особистості, яка розуміла і бачила усі загрози на шляху до свободи. Проте, варто віддати належне українцям як нації: вони спромоглися подолати в собі страх перед небезпечним ворогом їхньої самостійності. Саме це і є необхідною умовою вироблення справжньої суб'єктності певним соціальним організмом, який свідомо формує свою самостійність і незалежність. Хотілось би погодитись із твердженням, що «подіями своєї новітньої історії Україна довела, що її народ має волю до цивілізаційної суб'єктності. Інша справа, що така воля наражає на небезпеки й випробування. Їхнє подолання потребує не просто спонтанних «майданних» дій, а й глибинної трансформації світогляду відповідно до викликів і небезпек сучасності та здатності поступово втілювати новий світогляд у життя»⁴.

Аналіз останніх публікацій. У вітчизняному філософському дискурсі відсутні роботи, спеціально присвячені розгляду проблеми у заявленому розрізі. Проте, існує чимало вагомих досліджень із питань масифікації соціумів та розвитку масових суспільств, маніпуляції масовою свідомістю з боку правлячих еліт через різноманітні засоби комунікації, особливо ЗМІ. З'явилися дослідження суб'єктності/безсуб'єктності сучасної України як незалежної/залежної держави (від власного олігархату, слабкої консолідації широких народних мас, недорозвиненості постколоніальних

³ S. Pyrozhev, N. Khamitov, *Tsyvilizatsiina subiektnist Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny* [Civilizational subjectivity of Ukraine: from potentials to a new worldview and human existence]. Kyiv 2020, p. 14.

⁴ Ibidem, p. 15.

еліт, корупції влади, США, Росії тощо). Аналізуються також процеси масовізації/демасовізації соціумів. З іншого ж боку досліджуються процеси становлення громадянського суспільства через розвиток критичного мислення представників широких народних мас, і таким чином якісне перетворення масового суспільства на суспільство відповідальних громадян. Формування громадянського суспільства в сучасній Україні та його роль в утвердженні її життєздатності як модерної держави і нації привертає особливу увагу українських науковців⁵.

Виклад основного матеріалу

Епоха, яку філософ Х. Ортега-і-Гассет охарактеризував як добу «повстання мас», ознаменувала принципово новий етап в історії людства, принаймні тієї його частини, де перемогла й утвердилася так звана «народна демократія», не дивлячись на різноманітність її форм та, зрештою, і адекватності реальності в тій чи іншій країні самому поняттю «демократія».

Іспанський філософ вбачав в процесі широкого виходу мас на арену історії справжню катастрофу, стверджуючи, що розпад спільнот, які усунули еліту від керування соціумом («вертикальне вторгнення варварства» за Ортегою) неunikний, такі спільноти неодмінно потерплять крах, а країни переживуть повний занепад. Про це Х. Ортега-і-Гассет писав так у роботі «Повстання мас»: «Нам ще належить переконатися, що низи і гніт маси навіть в колах традиційно елітарних – характерна властивість нашого часу. Маса – це посередність, і, повір вона в свою обдарованість, мали б місце не соціальні зрушення, а всього-на-всього самообман. Особливість нашого часу в тому, що пересічні душі, не обманюючись щодо власної пересічності, безбоязно стверджують своє право на неї і нав'язують її всім і всюди. Як кажуть американці, відрізняться – непристойно. Маса відкидає все несхоже, незвичайне, особистісне і краще. Хто не такий, як усі, хто думає не так, як усі, ризикує стати знедоленим. І ясно, що «всі» - це ще не все. Світ зазвичай був неоднорідним через відмінність маси і незалежних меншин. Сьогодні весь світ стає масою. Така жорстока реальність наших днів, і такою я бачу її, не закриваючи очей на жорстокість цієї реальності»⁶.

⁵ І. Hrabovska, *Hromadianske suspilstvo yak odyn iz vyrishalnykh faktoriv konsolidatsii ukrainstva postkolonialnoho periodu* [Civil society as one of the decisive factors in the consolidation of Ukrainians in the postcolonial period]. "Hrani. Naukovo-teoretychnyi almanakh" 2017, Vol. 20, No. 2 (142), pp. 87–91.

⁶ H. Ortega-i-Gasset. *Vosstanie mass* [Uprising of the masses], http://lib.ru/FILOSOF/ORTEGA/ortega15.txt_with-big-pictures.html

Проте, від часу видання цього алармістського твору пройшло вже майже сто років (книжка була видана в Іспанії в 1930 р.), і за цей час суспільство мас (спостереження і висновки мислителя, безумовно, стосувалися Заходу, точніше – Європи й Америки) пройшло чимало трансформацій. Серед них, як видається, взаємообумовлені і в той же час взаємовиключні процеси «масовізації» та «суб'єктивації» є чи не найважливішими для постколоніальних спільнот, до яких належить і сучасне українське суспільство, яке сьогодні бореться проти свого колонізатора.

Під «масовізацією» розуміється продукування так званого «масового індивіда» - людини, орієнтованої на усереднені, загальновизнані стереотипи та установки, що діють в конкретному соціумі. Це життєва позиція мало або й зовсім не орієнтована на креативність як у реалізації власного життєвого призначення, так і у способах осмислення довколишньої дійсності. Про ризики масовізації та потреби демасовізації соціумів у постіндустріальному світі свого часу чимало писав такий видатний футуролог, як Е. Тоффлер у роботах «Футурошок», «Третя хвиля», «Війна й антивійна», «Революційне багатство: як воно буде створене та як воно змінить наше життя» й інших працях.

Масовізація якраз і передбачає керованість усередненою масовою людиною, яка легко піддається маніпуляціям і так само легко ведеться на обіцянки. У політиці це явище оформилось у вигляді популізму, від якого потерпають як «старі» західні демократії, так і новостворені постсоветські та постсоціалістичні країни. Зрештою, сьогодні популізм у політиці визнано однією із головних загроз для існування реальних демократій у всьому світі. В основі популізму на психологічному рівні лежить прагнення лідера сподобатись електоральній більшості, здатній привести його до реальної влади в соціумі. Як стверджує Ф. Фукуяма, відступ демократії – саме такий процес спостерігається у сучасному світі не в останню чергу саме через популізм. Сучасні спільноти у більшості країн світу розпадаються на чисельні групи за ідентичностями, внутрішньо конкуруючими між собою. Популісти ж намагаються догодити всім одночасно, таким чином прагнуть зберегти насамперед державну єдність у можливий в межах їхнього розуміння спосіб. Це добре відома постсоветському українству спроба його керівництва «всидіти на двох стільцях» одночасно, ота одіозна дво-векторність, яка в політичному вимірі закінчилась в Україні Революцією Гідності. Тобто, у довгостроковій перспективі така спроба є в принципі неможливою, а в короткостроковій – малоефективною. Популізм у постколоніальних країнах, як показала сучасна практика постсоветських неусталених демократій, веде до сповзання країни до авторитаризму чи

й тоталітаризму, як у випадку з путінською РФ. Подібна політика сприяє хаотизації життя спільноти, підважуючи моральні засади сучасної демократії та сприяючи падінню її авторитетності у світі⁷.

На думку Ф. Фукуяма, у сучасному цивілізованому світі відбуваються два взаємовиключні процеси, від яких залежить майбутнє насамперед, західної цивілізації. Один з них – роздробленість спільнот за груповими, достатньо дрібними, ідентичностями: фаховими, віковими, релігійними, сексуальними тощо. Така мозаїчність спільноти веде до зникнення єдності в країні, наростання взаємних претензій, непорозумінь і конфліктів, індивідуалізації членів соціуму аж до існування атономізованих індивідів, які втрачають зв'язок зі своїм соціальним оточенням. Одним із найяскравіших прикладів такої дезорієнтованої людини, яка живе, умовно кажучи, «одним днем», є феномен прекаріату⁸.

Процес витворення нового класу – прекаріату – призвів, зокрема, до виникнення цілого прошарку мілітаризованого люмпену, що активно використовується путінським режимом в якості «гарматного м'яса» у війні проти незалежної України.

З іншого боку йде процес ідентифікації маси людей як соціальних істот з більш потужними групами, насамперед, націями, що призводить до взаємних претензій вже на міжнаціональному рівні та виникненню загроз авторитаризмів і руйнування демократій у певних країнах, насамперед тих, які вступили в модернізаційний процес. І все ж Ф. Фукуяма вважає, що порозуміння, отже, й нова якість ліберальної демократії можливі. Варто шукати й віднаходити розумний компроміс, який веде до консенсусу. На думку авторки цієї розвідки, такий процес можна умовно означити як формування «ліберального націоналізму» в межах постсовєтських спільнот. Можливо сьогодні таке означення звучить як «палаюча крига». Проте, не варто забувати, що «існує певна мовна пастка щодо визначення ідеології. Коли ми використовуємо цей термін, ми постійно змішуємо два поняття, два явища. ...з наукової точки зору, ідеологія – це система ідей, яка дозволяє певним чином зрозуміти аспекти політичної реальності. Говорячи науковою мовою, вона дозволяє розташовувати політичні концепти у певних концептуальних мапах. ...треба розрізняти позаісторичні

⁷ F. Fukuyama, *Identichnost: Stremlenie k priznaniyu i politika nepriyatiya* [Identity: The desire for recognition and the politics of rejection]. Kyiv 2020.

⁸ I. Hrabovska, *Prekariat – novyi vyklyk i nova zahroza suchasnoho svitu* [Precariat is a new challenge and a new threat to the modern world], <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/prekariat-novyy-vyklyk-i-nova-zagroza-suchasno-go-svitu>

та історичні ідеології. Ідеології є завжди. Тобто, ідеології – це спосіб мислення політики. Колись, я не пам'ятаю, хто був автором цієї тези, стверджував, що, мовляв, ідеології сьогодні померли і все захопив популізм. Він або вона, насправді, не помилявся, тому що друге значення цього терміна ідеології, це – кодифіковані і певним чином усталені системи ідей, які мають свої історичні назви й історичний контекст: лібералізм, консерватизм тощо. Їх багато. І ідея полягає в тому, що ось ці кодифіковані, історично визначені системи ідей народжувались у своєму історичному контексті. Наразі, вони, великою мірою, вже померли». Отже, - зазначає П. Кутуєв, - померли кодифіковані в чітких назвах ідеології минулого, натомість народжуються нові, які іноді називають «плинними ідеологіями сучасності», здатними поєднати в собі здавалось би непоєднувані раніше речі?

Так, йдучи за логікою Ортеги-і-Гассета, важко очікувати від масовізованих суспільств успішних реформатувань. І все ж С. Московічі змушений був визнати, що «у результаті наполегливої та запеклої боротьби маси, здається, всюди здобули остаточну перемогу. Саме вони ставлять нові питання і змушують винаходити нові відповіді, оскільки їх сила є реальністю, з якою відтепер потрібно рахуватися»¹⁰. Зрештою, одним із позитивних досягнень періоду масових суспільств стало формування середнього класу та громадянського суспільства як умови існування справжніх демократичних країн у світі.

Оскільки будь-яка суб'єктивація передбачає свідомий та відповідальний вибір, масовізація як процес, вочевидь, суперечить їй. Масовізація інфантилізує спільноту, примушує людей «плисти за течією», або й взагалі існувати у збаналізованому, деінтелектуалізованому просторі легких рішень та невиправданих сподівань. Навіть ідеологічні побудови у такому соціумі відповідають, як зазначав геніальний філософ Мераб Мамардашвілі, потребам «квадратної» голови, тобто примітивно мислячій істоті. Такий процес у свою чергу стимулює наростання абсурдності прийнятих рішень, некомпетентності владних інституцій, що веде до системного поглиблення кризових явищ у конкретному соціумі. А між тим, «цивілізацій-

⁹ «Politychni ideolohii pomerly», ale «Zarano khovaty ideolohii». Perekaz dyskusii druhoho VoxClub [«Political ideologies are dead», but «It's too early to bury ideologies». Transfer the discussion of the second VoxClub], <https://voxukraine.org/uk/politychni-ideolohiyi-pomerli-ale-zarano-hovaty-ideolohiyi-perekaz-diskusiyi/>.

¹⁰ S. Moskovichi, *Vek tolpy: Istoricheskij traktat po psihologii mass* [Age of Crowds: A Historical Treatise on the Psychology of the Masses]. Moscow 1998, p. 416.

на суб'єктність країни передбачає особливу волю до неї — і народу, і його лідерів. Без волі до цивілізаційної суб'єктності будь-які теорії суб'єктності та закони, спрямовані на її розвиток, будуть марними»¹¹.

Одним зі складників процесу масовізації є масифікація соціуму, про яку писав С. Московічі у відомій праці «Вік натовпів». Аналітик зазначав, що йдеться про перемішування різних соціальних груп і стирання кордонів між ними. З різномірних елементів утворюється однорідне людство – маса, яка складається з безликих «людей-маси». У цьому процесі витворення домінуючого типу людини-маси особливу роль відіграють ЗМІ, продукуючи спільні психологічні установки, стереотипи і форми масової свідомості в суспільствах, а також поширюючи і нав'язуючи певну усереднену шкалу цінностей¹².

На спеціальну увагу заслуговує досвід советських людей, доведених тоталітарною владою ССРСР до стану «гвинтиків» державного механізму. Відмінність від «ідеологічно правильної» більшості вважалась злочином і жорстко каралась. У путінській Росії репресивний маховик набрав величезних обертів. Загрожуючи не тільки повторити, але й перевершити «досягнення» сталінського режиму з величезною кількістю жертв вже у третьому тисячолітті людської історії.

Показовим у цьому плані є свідчення одного з найталановитіших філософів України С.Б. Кримського. Описуючи випадок із власного життя, він розповідав: «Ось характерний епізод. Викликає мене парторг факультету, здається, Головка. Про нього було відомо, що він в роки репресій був секретарем суду, «сталінської трійки», яка виносила смертні вироки, у нас він був парторгом. Так ось, викликає він мене на бесіду й говорить: «Ви виступаєте не так, як усі на семінарах». Я: «Що неправильно?» Він: «Ні, не так, як усі» Я кажу: «А що – це погано? Чому я повинен, як усі?» Він відповідає: «А раз не так, як усі, то це відрив від групи, це прояв буржуазного індивідуалізму». Ось, спочатку за буржуазний індивідуалізм, потім за гегельянство мене намагались виключити»¹³. Подібні життєві ситуації часто закінчувались арештами, або й найвищою мірою покарання.

У людини-маси навряд чи виникає гостра потреба в існуванні власного вибору, оскільки вибір передбачає не лише наявність свободи як індивідуальної та суспільної цінності, але і наявність відповідальності та

¹¹ S. Pyrozhkov, N. Khamitov, op.cit., p. 15.

¹² S. Moskovichi, op.cit.

¹³ S.B. Krymskij, T.A. Chajka, *Sergej Krymskij: nash razgovor dlinouy v zhizn (Cikl intervyyu T.A. Chajki) [Sergej Krymsky: our conversation is a lifetime (TA Chaika interview series)]*. Kyiv 2012, p. 62.

критичного мислення. З усвідомленим вибором людини пов'язує її здатність до активності, творчості та критичного ставлення до світу відомий педагог та дослідник П. Фрейре. Він стверджує, що саме здатність до рефлексії та саморефлексії спонукають громадянина до добровільного виконання власних зобов'язань перед соціумом¹⁴. Згадаймо Ж.-Ж. Руссо, який писав, що ніколи найсильніший не буде владарювати довго над іншими, якщо не перетворить свою силу на право, а покору – на обов'язок. Потреба в існуванні відповідальності та здатності до адекватної оцінки дійсності та власних можливостей є особливо обов'язковою вимогою до спільнот, які знаходяться у небезпечному для їхнього існування стані. При цьому «цивілізаційна суб'єктність означає не лише економічні й воєнно-політичні досягнення, а й духовно-культурні й наукові здобутки, що мають певну якість проявлення, яку ми могли би назвати «академічною». Більше того, саме академічний рівень науки й культури, коли в країні є знані творчі постаті, а держава і суспільство настільки розвинуті економічно й політично, що здатні підтримати їх, може бути важливим критерієм сплесків цивілізаційної суб'єктності»¹⁵.

Суб'єктність країни може бути сильнішою, або слабкішою, оскільки це не раз назавжди існуюча даність, а постійно змінювана реальність. На посилення суб'єктності сучасної України впливає її авторитетність як на зовнішній арені, так і на внутрішній. Варто погодитись з думкою чималої кількості впливових аналітиків, як українських, так і зарубіжних, щодо того, що героїчний спротив України путінським фашистам зробив країну лідером сучасного вільного цивілізованого світу.

Як відомо, авторитет країни залежить від міцності її держави, яка, у свою чергу, базується на внутрішній підтримці та довірі громадян до владних інститутів, ефективності економіки, згуртованості нації, дотримання прав людини, збалансованості прав і обов'язків для всіх членів спільноти, зрештою, від міри свободи, яка є невід'ємною умовою існування саме модерних країн. С. Гантінгтон зазначав, що «...харизматичний лідер чи військова сила можуть тимчасово заповнити вакуум влади й авторитету в багатьох модернізаційних країнах. Але на постійній основі його здатна заповнити лише політична організація. Такого результату можна досягти або в процесі конкуренції утверджених еліт, які намагатимуться організувати маси в межах чинної політичної системи, або ж завдяки діяльності опозиційних еліт, які організовуватимуть їх для повалення цієї

¹⁴ P. Freyre, *Formuvannia krytychnoi svidomosti* [Formation of critical consciousness]. Kyiv 2003.

¹⁵ S. Pyrozhkov, N. Khamitov, *op.cit.*, p. 16.

системи. У світі, що модернізується, майбутнє контролює той, хто організовує його політичне життя»¹⁶.

Висновки

Посилення суб'єктності сучасної України є необхідною умовою її самоствердження як самостійної, незалежної держави – самодостатнього актора на історичній арені. Каталізатором процесу суб'єктивізації України сьогодні, на жаль, стала війна путінської неоімперії проти української держави і нації. Одним із головних напрямків розвитку процесу суб'єктивізації є демасовізація та демасифікація постсовєтського соціуму, подолання усіх ознак його постколоніальності. Особливу роль у вище описаному процесі відіграватимуть середній клас як стабілізаційний чинник, громадянське суспільство України, патріотично налаштовані еліти та окремі інтелектуали, які мають моральний авторитет у нації.

Література

- Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. К.: Наш формат, 2020. 448 с.
- Грабовська І. Громадянське суспільство як один із вирішальних факторів консолідації українства постколоніального періоду. Грані. Науково-теоретичний альманах. Т. 20. № 2 (142). 2017. С. 87–91.
- Грабовська Ірина. Прекаріат – новий виклик і нова загроза сучасного світу. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/prekariat-novyy-vyklyk-i-nova-zagroza-suchasnogo-svitu> (дата звернення 26.03.2022).
- Конфліктизація культурно-історичного простору українства в умовах сучасних загроз: монографія / За загальн. ред. М.І. Обушного, відп. ред. І.М. Грабовська. К: Міленіум, 2021. 246 с.
- Крымский С.Б., Чайка Т.А. Сергей Крымский: наш разговор длиною в жизнь. (Цикл інтерв'ю Т.А. Чайки). К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. 436 с.
- Московичи С. Век толп: Исторический трактат по психологии масс / Серж Московичи; [пер. с фр. Т. П. Емельянова]. М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. 480 с.
- Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. URL: http://lib.ru/FILOSOF/ORTEGA/ortega15.txt_with-big-pictures.html (дата звернення 22.03.2022).
- «Політичні ідеології померли», але «Зарано ховати ідеології». Переказ дискусії дрогого VoxClub. URL: <https://voxukraine.org/uk/politichni-ideologiyi-pomerli-ale-zarano-hovati-ideologiyi-perekaz-diskusiyi/> (дата звернення 12.03.2022).

¹⁶ S. Hantington, *Politychnyi poriadok u minlyvykh suspilstvakh* [Political order in changing societies]. Kyiv 2020, p. 417–418.

- Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ: Наукова думка, 2020. 256 с.
- Фрейре П. Формування критичної свідомості. К.: Юніверс, 2003. 168 с.
- Фукуяма Ф. Идентичность: Стремление к признанию и политика неприятия. К.: Альпіна Паблішер, 2020. 256 с.

References

- Hantinton, S. (2020). Politychnyi poriadok u minlyvykh suspilstvakh [Political order in changing societies]. K.: Nash format [in Ukrainian].
- Hrabovska, I. (2017). Hromadianske suspilstvo yak odyin iz vyrishalnykh faktoriv konsolidatsii ukrainstva postkolonialnogo periodu [Civil society as one of the decisive factors in the consolidation of Ukrainians in the postcolonial period]. Hrani. Naukovo-teoretychnyi almanakh, vol. 20, no. 2 (142), pp. 87-91 [in Ukrainian].
- Hrabovska, I. Prekariat – novyi vyklyk i nova zahroza suchasnoho svitu [Precariat is a new challenge and a new threat to the modern world]. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/prekariat-novyy-vyklyk-i-nova-zagroza-suchasnogo-svitu> [in Ukrainian].
- Obushnyi M. I. (ed.) (2021) Konfliktyzatsiia kulturno-istorychnoho prostoru ukrainstva v umovakh suchasnykh zahroz: monohrafiia [Conflictization of the cultural and historical space of Ukrainians in terms of modern threats: a monograph]. K.: Milenium. 246 p. [in Ukrainian].
- Krymskij S.B., Chajka T.A. (2012). Sergej Krymskij: nash razgovor dlinouy v zhizn (Cikl intervyyu T.A. Chajki) [Sergei Krymsky: our conversation is a lifetime. (TA Chaika interview series)]. K.: Izdatelskij dom Dmitriya Burago [in Russian].
- Moskovichi, S. (1998). Vek tolpa: Istoricheskij traktat po psihologii mass [Age of Crowds: A Historical Treatise on the Psychology of the Masses]. M.: Centr psihologii i psihoterapii [in Russian].
- Ortega-i-Gasset H. Vosstanie mass [Uprising of the masses]. Retrieved from: http://lib.ru/FILOSOF/ORTEGA/ortega15.txt_with-big-pictures.html [in Russian].
- «Politychni ideolohii pomerly», ale «Zarano khovaty ideolohii». Perekaz diskusii druhooho VoxClub [«Political ideologies are dead», but «It's too early to bury ideologies». Transfer the discussion of the second VoxClub]. Retrieved from: <https://voxukraine.org/uk/politichni-ideologiyi-pomerli-ale-zarano-hovaty-ideologiyi-perekaz-diskusiyi/> [in Ukrainian].
- Pyrozhkov S., Khamitov N. (2020). Tsyvilizatsiina subiektnist Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny [Civilizational subjectivity of Ukraine: from potentials to a new worldview and human existence]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Frejre, P. (2003). Formuvannia krytychnoi svidomosti [Formation of critical consciousness]. K.: Yunivers [in Ukrainian].
- Fukuyama F. (2020). Identichnost: Stremlenie k priznaniyu i politika nepriyatiya [Identity: The desire for recognition and the politics of rejection]. K.: Alpina Pablisher [in Ukrainian].

Subjectivation Versus Massization of Ukrainian Society

Summary

The article analyses the transformation in modern Ukraine in specific manifestations of their specificity, namely – the subjectivation and massization of Ukrainian society. In analysing this problem, parallels are drawn with the conclusions of already developed concepts and ideas of foreign and Ukrainian philosophers. In the modern civilized world, according to the world-famous scientist F. Fukuyama, there are two mutually exclusive processes dependent primarily on Western civilization. One of them is the defragmentation of communities by group identities: professional, age, religious, sexual, etc. Such a mosaic of community leads to the disappearance of unity in the country, the growth of mutual claims, misunderstandings and conflicts, the individuation of members of society to the existence of atomised individuals who lose touch with their social environment. On the other hand, there is a process of identifying the mass of people as social beings with more powerful groups, primarily nations, which leads to mutual claims at the international level and threats of authoritarianism and destruction of democracies in certain countries, especially those that have entered the modernisation process. And yet F. Fukuyama believes that understanding is possible. It is worth looking for and finding a reasonable compromise that leads to consensus. According to the author of this intelligence, such a process can be tentatively described as the formation of “liberal nationalism”. The article concludes that strengthening the subjectivity of modern Ukraine is a necessary condition for its self-affirmation as an independent state – a self-sufficient actor in the historical arena. One of the main directions in the development of subjectivation is the demassization and demassification of post-Soviet society, overcoming all signs of its postcolonialism.

Keywords: Ukraine, massification, critical thinking, identity policies, fluid ideologies, Russian aggression

Суб'єктивізація проти массизації українського общества

Резюме

В статье анализируются трансформационные процессы в современной Украине в конкретных проявлениях их специфики, а именно – субъективизации и массизации украинского общества. При анализе этой проблемы проводятся параллели с выводами уже разработанных концепций и идей зарубежных и украинских философов. В современном цивилизованном мире, по мнению всемирно известного ученого Ф. Фукуямы, происходят два взаимоисключающих процесса, от которых зависит будущее прежде всего западной цивилизации. Один из них – дефрагментация сообществ по групповым идентичностям: профессиональным, возрастным, религиозным, половым и т. д. Такая мозаика со-

обществ приводит к исчезновению единства в стране, росту взаимных претензий, непонимания и конфликтов, индивидуализации членов общества к существованию разрозненных индивидуумов, теряющих связь с социальной средой. С другой стороны, идет процесс отождествления массы людей как социальных существ с более могущественными группами, в первую очередь нациями, что приводит к взаимным претензиям на международном уровне и угрозам авторитаризма и разрушения демократий в отдельных странах, особенно тех, которые вступили в процесс модернизации. И все же Ф. Фукуяма считает, что понимание возможно. Стоит искать и находить разумный компромисс, ведущий к консенсусу. По мнению автора этой статьи, такой процесс условно можно охарактеризовать как формирование «либерального национализма». В статье делается вывод о том, что усиление субъектности современной Украины является необходимым условием ее самоутверждения как независимого государства – самодостаточного актора на исторической арене. Одним из основных направлений развития процесса субъективации является демассизация и демассификация постсоветского общества, преодоление всех признаков его постколониализма.

Ключевые слова: Украина, массификация, критическое мышление, политика идентичности, текущие идеологии, российская агрессия